

Р. Труба,

доктор філософії в галузі права, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права

КОМПЛЕКС ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Постановка питання. Ефективний розвиток сучасної системи забезпечення національної безпеки є пріоритетом розбудови України як правової та демократичної держави. Зазначене питання набуває особливої ваги саме в умовах триваючої збройної агресії проти України, зростання кількості гібридних загроз, поглиблення кризових явищ у сфері міжнародної безпеки. Причому досягнення належного стану національної безпеки забезпечується ефективною діяльністю суб'єктів у сфері національної безпеки, спільним для яких є те, що вони (попри розбіжності в спеціальних статусах), характеризуються комплексом спільних «статусних властивостей». Отже, діяльність таких суб'єктів забезпечення національної безпеки вибудовується на основі комплексу спільних для них правових засад, зміст яких узгоджується з такою властивістю загального для них статусу, як нормативна визначеність, а також узгодженість із засадничими ідеями права та принципами публічного адміністрування. Вказана характеристика статусу відповідного кола суб'єктів дозволяє чітко окреслити широту функціонального потенціалу цих суб'єктів, забезпечуючи в такий спосіб й інституційно-організаційну визначеність їх діяльності, а також гарантуючи те, що їх дії та рішення безумовно характеризуються правомірністю. Отже, аналізуючи комплекс правових засад

діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, слід зважати на те, що в цьому контексті йдеться передусім про принципи діяльності таких суб'єктів, що є особливим теоретико-практичним питанням, яке потребує окремого дослідження.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Різні аспекти принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні вже розкривали у своїх наукових працях окремі українські дослідники, серед яких: О. О. Вовок, В. Р. Гладун, С. С. Єсімов, Є. В. Кобко, М. В. Ковалів, Д. О. Кошиков, І. Р. Курилін, С. О. Лушпаєв, С. С. Нешик, О. В. Олійник, Н. Ю. Цибульник та ін. Причому слід констатувати, що донині відсутні наукові напрацювання, у яких би комплексно розкривався сутнісний зміст і структура цих принципів.

Отже, **метою статті** є з'ясування змісту комплексу принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі **завдання**: 1) визначити ключові властивості принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки; 2) окреслити систему принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки; 3) проаналізувати виокремлені групи досліджуваних принципів та їх складові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи зміст забезпечення національної безпеки, спершу необхідно розглянути сутнісний зміст принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, адже будь-яка управлінська діяльність (зокрема, у сфері забезпечення національної безпеки) ґрунтується на системі фундаментальних засад і вихідних положень – правових принципів. Вказані засадничі ідеї мають об'єктивний характер і формуються під впливом реальних соціально-політичних та економічних обставин дійсності, що набувають правового значення, а також безпосередньо визначаються практичними завданнями у сфері забезпечення національної безпеки [1, с. 115]. Таким чином, вказані принципи, яким повинно відповідати законодавство України про національну безпеку та її забезпечення, не є результатом виключно абстрактної наукової чи теоретичної розробки, адже вони загалом постають як відповідь на актуальні практичні потреби держави, що виникають у процесі запобігання та протидії сучасним безпековим викликам і загрозам, й водночас є результатом поглибленого аналізу реальної безпекової обстановки у сфері забезпечення національної безпеки. Тому вказані засадничі положення не слід розглядати в якості ідей, що декларуються в нормативно-правових актах, а як вихідні правила та стандарти, які мають фактично втілюватись у конкретних управлінських рішеннях і практичних діях суб'єктів публічної адміністрації. З огляду на це, зауважимо, що розглядувані принципи мають кілька ключових властивостей: по-перше, вони виникають безпосередньо з практичної діяльності у сфері публічного адміністрування загалом (та управлінської діяльності у сфері національної безпеки та її забезпечення), що зумовлює їх обов'язкове врахування під час формування та реалізації безпекової політики на всіх рівнях публічного адміністрування;

по-друге, ці засадничі ідеї охоплюють загальноправові принципи та нерідко є їх конкретизацією, набуваючи у сфері національної безпеки особливого прикладного значення, слугуючи основою для ухвалення обґрунтованих і ефективних управлінських рішень, спроможних належним чином реагувати на сучасні загрози й виклики.

Аналізуючи наявну наукову літературу [див., напр.: 2–7], можемо констатувати, що серед учених загалом спостерігається загальний консенсус з приводу змісту загального тлумачення поняття «принципи права». Наприклад, О. О. Вовок вважає, що у вузькому значенні принципами забезпечення національної безпеки постають «фундаментальні та найбільш вагомі ідеї, які характеризуються універсальністю та імперативністю, що спрямовані на виконання національних цілей і суспільно-політичних завдань» [8, с. 14]. Своєю чергою Є. В. Кобко вважає, що принципами забезпечення національної безпеки України необхідно вважати «вихідні начала, відправні ідеї, які покладені в основу правового регулювання відповідної діяльності». Ці засадничі ідеї, як зауважує юрист-адміністративіст, «формують не лише ідейне підґрунтя цього забезпечення, а вектори розвитку державної політики у відповідному напрямі» [9, с. 321]. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що комплекс принципів забезпечення національної безпеки України становлять [10, с. 77]: по-перше, загальноправові принципи; по-друге, галузеві принципи адміністративного права, що поширюються на професійних публічних службовців (певною мірою також і на тих суб'єктів забезпечення національної безпеки, які не мають статусу публічного службовця); по-третє, спеціальні принципи адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки.

Аналізуючи загальноправові принципи діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, слід

передусім виокремити принцип верховенства права, який є ключовим елементом забезпечувальної діяльності у сфері національної безпеки, а саме – забезпечуючи існування в державі комплексу базових умов за яких будь-які дії (чи бездіяльність) посадових осіб органів публічної служби у сфері забезпечення національної безпеки, а також нормативні й індивідуальні акти цих суб'єктів повністю відповідатимуть духу права. Крім того, важливо наголосити, що цей принцип у діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки вимагає, щоб: по-перше, «закони та інші нормативні акти, що регулюють національну безпеку, були чіткими, передбачуваними та справедливими» [1, с. 116]; по-друге, державу забезпечувала існування умов необмежуваності доступу до незалежного й ефективного правосуддя, у межах якого можуть перевірятися законність дій і рішень суб'єктів публічного адміністрування у сфері національної безпеки. Що ж стосується принципу законності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, то з цього приводу слід наголосити, що ефективно функціонування системи розглядуваних суб'єктів багато в чому залежить від цього принципу, а також стану законності, що визначається різними факторами (правового, соціального, політичного, економічного та іншого характеру), серед яких можна виокремити недоліки чинного законодавства, високий рівень корупції та злочинності, неконтрольовану міграцію тощо. Через це досягнення цілей забезпечення національної безпеки ускладнюються в силу негативного стану дотримання принципу законності, що вимагає, щоб процес забезпечення національної безпеки зосереджувався на підвищенні рівня законності в державі й не досягався з порушенням вимог принципу законності. Додатково слід виокремити принцип людиноцентризму в діяльності

суб'єктів забезпечення національної безпеки, який є базовою засадою цієї управлінської діяльності, вимагаючи щоб права і свободи людини та громадянина могли бути обмежені лише на підставі закону та в чітко встановлених (на законодавчому рівні) межах. Таким чином, окреслений принцип є ключовим елементом, який дозволяє ефективно захищати права та свободи громадян, забезпечуючи сталий розвиток суспільства, що є важливою умовою посилення безпекової обстановки у сфері забезпечення національної безпеки.

У системі адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки чільне місце посідають галузеві принципи, які визначають ціннісні, нормативні й організаційно-правові засади функціонування відповідного кола суб'єктів публічного адміністрування, а отже, можуть розумітись в якості ключових принципів публічного адміністрування. Зазначимо, що в сучасному адміністративному праві до основних таких засадничих ідей слід зарахувати принцип об'єктивності, який вимагає від суб'єктів забезпечення національної безпеки здійснення управлінських дій та прийняття управлінських рішень на основі повного, всебічного й неупередженого аналізу безпекової ситуації, реальних ризиків і загроз, а також з урахуванням закономірностей суспільного розвитку й динаміки змін у сфері національної безпеки. Також важливим галузевим принципом слід вважати принцип підзвітності, який означає, що розглядуване коло суб'єктів публічного адміністрування зобов'язане діяти в межах повноважень, чітко визначених законом, та нести юридичну, політичну і професійну відповідальність за результати своєї діяльності. Таким чином, виокремлена засаднича ідея: по-перше, встановлює організаційно-інституційний обов'язок обґрунтовувати власні дії та рішення

перед суспільством, іншими органами публічної влади й органами контролю (враховуючи дію режиму захисту державної таємниці); по-друге, запобігає самовільному, безконтрольному використанню публічно-владних повноважень і забезпечує дотримання вимог правової законності й доброчесності. Пов'язаним із цим принципом є засада непідкупності, що передбачає суворе дотримання вимог етики публічної служби, некорумпованості дій і рішень, а також відсутність конфлікту інтересів в діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки. Тобто цей принцип передбачає як вчинення дій та прийняття рішень, спрямованих на запобігання корупції у сфері національної безпеки, так і безпосереднє дотримання стандартів непідкупності, відповідальності й відданості суспільним інтересам. Також виокремити й принцип патріотизму в забезпечувальній діяльності у сфері національної безпеки, що виявляється у перевазі публічних (державних і суспільних) інтересів над приватними (особистими чи корпоративними), у безумовній відданості публічного службовця цінностям незалежності, територіальної цілісності й суверенітету України. Виокремлений принцип слід розуміти не як декларативне політичне гасло, а як юридично значущу настанову для службовців, що передбачає готовність до самопожертви, виконання службового обов'язку навіть в умовах загрози життю, особистому добробуту чи кар'єрі. Окремої уваги заслуговує також принцип ефективності, що вимагає досягнення визначених цілей у сфері забезпечення національної безпеки в найкоротші строки з оптимальним використанням доступних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріально-технічних тощо), що означає раціональне забезпечення реального позитивного результату для гарантування безпеки громадян, суспільства і держави згідно із засадами управлінської економіки (за ознаками результа-

тивності й раціональності). У контексті зазначеного принципу слід вказати також й на принцип прозорості, що полягає в забезпеченні відкритості діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в межах, визначених законодавством, з урахуванням необхідності захисту державної таємниці та службової інформації з обмеженим доступом. Тобто виокремлена засада діяльності вказаних суб'єктів, не заперечуючи потреби забезпечення дії режиму секретності, вимагає від органів публічної служби у сфері забезпечення національної безпеки інформувати суспільство про свою діяльність у формах і обсягах, що не шкодять національним інтересам. Також виокремимо й принцип політичної неупередженості, що визначає обов'язок посадових осіб, котрі здійснюють діяльність у сфері національної безпеки, утримуватися від публічного вираження політичних уподобань, участі в політичних рухах або агітації за будь-які політичні сили під час виконання службових обов'язків. Таким чином, цей принцип гарантує автономність функціонування суб'єктів забезпечення національної безпеки від нормальних політичних процесів у державі (тобто ці органи не можуть використовуватись як інструмент впливу в межах політичної конкуренції), неупередженість рішень суб'єктів забезпечення національної безпеки (це запобігає використанню відповідних суб'єктів у політичних цілях загалом). Додатково виокремимо й принцип рівного доступу до публічної служби, що юридично гарантує обов'язковість забезпечення умов, за яких існує реальна можливість кожного громадянина України на рівних засадах (ґрунтуються на об'єктивних критеріях добору та відбору персоналу) претендувати на зайняття посад у суб'єктах забезпечення національної безпеки без будь-якої дискримінації за ознаками раси, статі, віросповідання, політичних переконань, соціального походження

чи матеріального стану, якщо інше прямо не передбачено на рівні законодавства.

Розглянувши загальноправові та галузеві принципи, можемо перейти до дослідження сутності й змісту *спеціальних принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки*. Цю групу засадничих ідей становлять принципи, спрямовані на регулювання виключно тих суспільних відносин, які пов'язані із запобіганням, усуненням і подоланням загроз національній безпеці, а також гарантуванням належних умов функціонування держави як у мирний час, так і в умовах існування кризових для національної безпеки ситуацій. Серед таких принципів слід виокремити щонайперше принцип пріоритетності попередження та протидії безпекових загроз і ризиків у діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, згідно з яким діяльність розглядуваного кола суб'єктів повинна бути зосереджена на усунення вже наявних безпекових ризиків і загроз, а також на їхнє завчасне виявлення, попередження та усунення, формування умов, коли допустимі безпекові ризики та виклики не набудуть форми недопустимих. Також серед спеціальних засадничих ідей можемо виокремити принцип комплексності та системності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, що покладає обов'язок розгляду й вирішення питань забезпечення національної безпеки як цілісного процесу, що охоплює різні (часто – всі) сфери суспільного буття та передбачає узгодженість дій суб'єктів забезпечення національної безпеки між собою та іншими суб'єктами системи суб'єктів публічного адміністрування. Тобто цей принцип визнає позицію, згідно з якою ефективність забезпечення національної безпеки не може бути досягнута окремими забезпечувальними заходами (також заходами в певному напрямі забезпечення національної безпеки без урахування

того, як ризики, що усуваються в такому напрямі, впливають на відносини і процеси в інших напрямках забезпечення національної безпеки). Додатково слід звернути увагу й на принцип виваженої адаптивності та гнучкості діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в умовах змінюваності безпекової обстановки у сфері забезпечення національної безпеки, що передбачає необхідність забезпечення здатності таких суб'єктів адекватно реагувати на динамічні зміни безпекової обстановки у сфері національної безпеки, а саме можливості своєчасно та пропорційним чином реагувати на нові типи загроз та процеси трансформації допустимих безпекових ризиків у недопустимі форми. Окремо слід виокремити й принцип концентрації сил і засобів у діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в критичних для національної безпеки умовах, що зобов'язує суб'єктів забезпечення національної безпеки раціонально та цілеспрямовано застосовувати всі наявні ресурси (кадрові, матеріально-технологічні, економічні, інформаційні, дипломатичні тощо) для протидії безпековим ризикам і загрозам, які досягли критичного рівня вияву (наприклад, екологічна катастрофа, воєнні дії, пандемія, продовольча криза тощо).

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід констатувати, що принципи діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки формують цілісну систему імперативних, системоутворюючих правових стандартів і правил, які визначають теоретико-методологічні та практичні орієнтири планування, організації та здійснення заходів у сфері забезпечення національної безпеки. Загальноправові принципи закладають аксіологічну основу політики держави у сфері забезпечення національної безпеки, визначають загальні межі правомірності застосування

публічно-владного впливу як у правовій системі загалом, так і безпосередньо у сфері національної безпеки, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами і свободами особи. Завдяки дотриманню цих принципів формуються правові та організаційно-інституційні умови, у яких діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки органічно вписується в правопорядок, не суперечить режиму панування права, а навпаки – сприяє його утвердженню. Важливість дотримання цих правових засад обумовлена й тим, що посилення на потребу забезпечення національної безпеки може використовуватись як формальний, юридично необґрунтований аргумент для ігнорування вимог верховенства права, принципу законності й людиноцентризму, що загалом становить реальний ризик для демократичного розвитку держави та може призводити до легітимації свавілля в публічному управлінні, що є неприпустимим в умовах правової держави. Що ж стосується галузевих принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, то вони фактично є принципами публічного адміністрування, узгодженого із сучасною доктриною належного урядування. Таким чином, ці принципи виконують функцію визначення ключових орієнтирів належного здійснення управлінської діяльності у сфері забезпечення національної безпеки, ігнорування яких знижує управлінський потенціал системи відповідного кола суб'єктів, а також ефективність дії адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки. Водночас спеціальні принципи мають найбільш прикладне значення в практичній діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, адже вони безпосередньо окреслюють реалізацію владних повноважень, визначають специфіку ухвалення управлінських рішень, спрямованих на нейтралізацію конкретних загроз і підтримання

належного стану безпекової обстановки в державі.

Стаття присвячена розкриттю сутності та структури системи основних принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні. Переважна частина цих принципів виникає безпосередньо в практичній діяльності у сфері публічного адміністрування загалом (та управлінської діяльності у сфері національної безпеки та її забезпечення), що зумовлює їх обов'язкове врахування під час формування та реалізації політики національної безпеки на всіх рівнях публічного адміністрування. Ці принципи охоплюють загальноправові принципи та нерідко слугують їх конкретизацією, набуваючи в контексті управлінської діяльності у сфері національної безпеки особливого прикладного значення. Сучасна система принципів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки складається з трьох груп засадничих ідей. Першу групу становлять загальноправові принципи, серед яких верховенства права, законності, людиноцентризму. Друга група принципів охоплює галузеві засадничі ідеї, що поширюються на професійних публічних службовців (певною мірою також і на тих суб'єктів забезпечення національної безпеки, які не мають статусу публічного службовця). Такі принципи можна вважати базовими принципами публічного адміністрування, узгодженого з доктриною належного урядування, а саме: принципи об'єктивності, підзвітності, невідкупності, патріотизму, ефективності, прозорості, неупередженості, рівного доступу до публічної служби. Третю групу становлять спеціальні принципи – засадничі ідеї функціонування адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки. До таких

засадничих ідей належать: принцип пріоритетності попередження та протидії безпекових загроз і ризиків у діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки; принцип комплексності та системності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки; принцип виваженої адаптивності та гнучкості діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в умовах змінюваності безпекової обстановки у сфері забезпечення національної безпеки; принцип концентрації сил і засобів у діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в критичних для національної безпеки умовах.

Ключові слова: забезпечувальна діяльність, засадничі ідеї, національна безпека, правові засади, принципи, публічне адміністрування.

Truba R. A set of principles for the activities of national security entities in Ukraine

The article explores the essence and structure of the system of fundamental principles governing the activities of national security entities in Ukraine. The vast majority of these principles emerge directly from the practical realities of public administration (both in general and specifically within the sphere of national security management) and thus require mandatory consideration in the formulation and implementation of national security policy across all levels of public governance. These principles encompass general legal standards and frequently serve to specify and operationalise them, acquiring particular applied significance within the context of national security management. The contemporary system of principles guiding the activities of national security entities comprises three distinct groups of foundational concepts. The first group consists of general legal principles,

including the rule of law, legality, and human-centrism. The second group incorporates sector-specific principles applicable to professional public servants (and, to some extent, also to national security actors who do not formally hold public service status). These principles reflect the core tenets of public administration aligned with the doctrine of good governance, namely: objectivity, accountability, integrity, patriotism, efficiency, transparency, impartiality, and equal access to public service. The third group consists of special principles, which underpin the administrative and legal regime for ensuring national security. These include: the principle of prioritising the prevention and mitigation of threats and security risks in the activities of national security entities; the principle of complexity and coherence in their operations; the principle of balanced adaptability and flexibility in responding to a rapidly changing security environment; and the principle of concentrating resources and capacities under conditions critical to national security. The article concludes with a comprehensive synthesis of the set of principles examined, emphasising that the fundamental principles governing the activities of national security entities form, in practice, an integrated system of imperative, system-forming legal standards and norms. These principles establish the theoretical, methodological, and practical guidelines for the planning, organisation, and implementation of measures within the field of national security.

Key words: fundamental ideas, legal framework, national security, principles, public administration, security activities.

Література:

1. Труба Р. М. Загальні принципи нормативно-правового забезпечення

національної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 2. С. 114–119. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.2.20

2. Кошиков Д. О. Принципи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. С. 59–65.

3. Лушпаєв С. О. Про принципи правового регулювання продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 268–273.

4. Нешик С. С. Принципи правового забезпечення державного управління у сфері раціонального використання природних ресурсів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 170–174.

5. Олійник О. В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 72–78.

6. Принципи адміністративно-правового регулювання забезпечення

економічної безпеки у контексті Стратегії національної безпеки України / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, І. Р. Курилін, В. Р. Гладун. *Law & Sciences*. 2018. № 1. С. 28–33.

7. Цибульник Н. Ю. Принципи адміністративно-правового регулювання сектору безпеки держави. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 6. С. 182–186. DOI: 10.51547/prp.dp.ua/2022.6.30

8. Вовок О. О. Теоретико-правовий погляд на принципи забезпечення національної безпеки. *Наше право*. 2013. № 9. С. 13–19.

9. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.

10. Features of the actors ensuring national security of Ukraine / R. Truba, S. Kozin, A. Vykhrystiuk, D. Kuzmenko, M. Bulkat. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12 (72). P. 69–79. DOI: 10.34069/AI/2023.72.12.6

Дата надходження статті: 26.08.2025

Дата прийняття статті: 05.09.2025

Опубліковано: 22.09.2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0